

**ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑ ՀԱՅ ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՑԻՆԵՐԻ ՀԵՏ ՄԵԾ ՀԱՂԹԱՆԱԿԻ
40-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԻԹՈՎ**

Մեծ Հաղթանակի տոնակատարության այս օրերին հայ ժողովուրդը նույնպես սովետական և խաղաղասեր մյուս ժողովուրդների հետ տոնախմբում է երկրորդ համաշխարհային պատերազմում սովետական զորքերի տարած փառապանծ Հաղթանակի 40-ամյակը: Հայ ժողովուրդն իր բազմահազար հերոս զավակների արյամբ իրավունք նվաճեց իր պատմությունը վարդաբել հաղթանակի փառապատկով: Այդ հերոսներից շատերը տուն դարձան և իրենց «սուրը փառքով դրեցին պատյան»: Նրանք իրենց ամենօրյա տքնաջան աշխատանքով ոչ միայն բուժեցին պատերազմի վերքերն ու վերացրին արհավիրքի հետքերը, այլև հարաճուն եռանդով կերտում են նորոգ ու հզոր հայրենիք: Թիկունքում թե ռազմի դաշտում հայ մարդն ապրեց պատերազմի արհավիրքը և թիկունքում թե ռազմադաշտում՝ իր լուման ներդրեց Հաղթանակի գործին:

Համաժողովրդական տոնի այս օրերին խմբագրությունը հարցարանով դիմեց հայ մշակույթի մի քանի գործիչների՝ արձագանքելու հայ ժողովրդի այդօրյա մտորումներին ու մտահոգություններին: Մեր հարցազրույցին մասնակցում են.

Ա. Վարդգես Համապասպյան—Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի նախագահ, պատմական գիտությունների թեկնածու, բազմամյա մանկավարժ: Երբ պատերազմն սկսվեց, նա երեսուն տարեկան էր, և մնաց թիկունքում՝ իբրև լուսավորության և բարձրագույն կրթության ճակատի աշխատող:

Բ. Աշոտ Աբրահամյան—ՀՍՍՀ ԳԱ թղթակից անդամ, ՀՍՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, հայտնի բանասեր և բազմամյա մանկավարժ: Երբ պատերազմն սկսվեց, նա 23 տարեկան էր: Ռազմաճակատ չուղարկվեց, որովհետև պետք էր կենդանի պահել կյանքի երակը նաև թիկունքում, դպրոցը պետք էր պահել, իսկ Հրապարակի շրջանը հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչի կարիք շատ ուներ: Հաճախ մեկ ուսուցիչ ստիպված էր կատարել մի քանի ուսուցչի աշխատանք: Նրա ստորագրությունը կա հայ ժողովրդի կողմից ռազմաճակատի հայ մարտիկներին ուղղված նամակի տակ:

Գ. Հովհաննես Մուրադյան—Բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՍՍՀ ԳԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի բարբառագիտության բաժնի վարիչ: Երբ պատերազմն սկսվեց, նա 21

տարեկան էր: Նա պատերազմ չմեկնեց, այլ պատերազմը դիմավորեց լաշնարձակ երկրի արևմտյան սահմանների վրա իբրև Սովետական բանակի զինվոր, որ կոչվել էր իր սովորական զինվորական ծառայության՝ 1939 թվականին: Պատերազմին մասնակցել է սկզբից մինչև հաղթական ավարտը՝ Չեխոսլովակյան հողում:

ՀԱՐՑ.—Դուք ահեղ թշնամու դեմ պայքարում էիք իբրև Սովետական բանակի զինվոր, բայց հիշո՞ւմ էիք նաև, որ հայ եք, և այդ պատերազմով վճռվում էր նաև ձեր փոքրիկ հայրենիքի՝ Սովետական Հայաստանի բախտը:

Վ. Հ.—Պատերազմի առաջին օրից մինչև վերջին օրը մեր գիտակցության մեջ իշխում էր այն համոզումը, որ համաշխարհային երկրորդ պատերազմում վճռվում է նաև մեր փոքրիկ Հայաստանի բախտը, և մեր ապատության, անկախության հարցը կապված է Սովետական Միության հաղթանակի և հիտլերյան ֆաշիզմի ջախջախման ու հետադիմական ուժերի պարտության հետ:

Ա. Ա.—Սովետական բոլոր քաղաքացիները առաջին հերթին շահագրգռված էին երկրի ընդհանուր բախտով և աշխատում ու կռվում էին պարտքի բարձր գիտակցությամբ: Հայ ժողովուրդը քաջ գիտեր, որ հաղթանակով որոշվելու էր և իր ճակատագիրը՝ մեր երկրի մյուս ժողովուրդների հետ: Այդ գիտակցությամբ էլ ռազմաճակատներում բազմաթիվ հայ մարտիկներ հերոսացան իրենց սխրագործություններով:

Հ. Մ.—Պատերազմը դժվար էր: Ոչ ոք չի կարող պարծենալ, թե ինքը ծնվել է որպես զինվոր: Ձինվոր դառնում են աստիճանաբար՝ մարտերի բոցերում թրծվելով, վարժվելով պատերազմի դաժանություններին, կյանքի անսովոր պայմաններին, որ լի է անակնկալներով ու վրդկանքներով, ցավերով ու մահերով: Մեր սիրտն ատելությամբ լցվեց դեպի անարգ թշնամին, որը մեզ պարտադրել էր պատերազմը: Պատերազմում ես կռվում էի մեր երկրի տարբեր ազգությունների ներկայացուցիչների հետ՝ կողք-կողքի: Բնական է, որ նրանց միջավայրում ես չէի կարող մառնալ իմ ազգությունը, իմ հայ լինելը: Դեռ ավելին, ես առիթներ եմ ունեցել հպարտանալու իմ ազգությամբ, որովհետև մեր ժողովրդի զավակները ամենուրեք հանդես են բերել անսահման նվիրվածություն հայրենիքին: Ինչքան հաճելի էր, երբ անծանոթ կամ նոր միջավայրում մեզ՝ հայերիս վերաբերվում էին սիրով ու հարգանքով. դա հարգանք էր ու սեր՝ մարտերում հերոսացած հայ զինակիցների նկատմամբ:

ՀԱՐՑ.—Առաջին համաշխարհային պատերազմը Թուրքական կառավարությանը հնարավորություն տվեց մարդկության առաջին ցեղասպանությունն իրականացնելով՝ վճռել Արևմտահայաստանի հարցը: Հայտնի է, որ Սովետական փառապանծ բանակի պարտության դեպքում նույն վտանգն էր սպառնում նաև Արևելյան Հայաստանին, որովհետև կըրկին Թուրքիան զինակից էր ֆաշիստական Գերմանիային: Այս մասին հիշողություններ ունե՞ք արդյոք պատերազմի օրերից: Ինչպե՞ս եք գնահատում այդ փաստն այսօր՝ ետդարձ հայացքով:

Վ. Հ.—Պատերազմի բոլոր տարիներին թիկունքում աշխատողները լավ գիտեին, որ Թուրքիան՝ լինելով հիտլերյան Գերմանիայի դաշնակիցը, կաշխատի օգտագործել բոլոր հնարավոր միջոցները, որպեսզի Սովետական Հայաստանը նույնպես ամայացնի, ինչպես դա արեց Արաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին Արևմտահայ-

յաստանում՝ ցեղասպանությամբ: Մեկ քաջ հայտնի էր, որ Թուրքիան ամեն ռուպե սպասում էր հարմար առիթի, առաջին հերթին Ստալինգրադի անկմանը: Եվ երբ թշնամին Կովկասյան լեռնաշղթայում էր, մենք լուրջ պատրաստություններ էինք տեսնում դիմադրելու ոչ միայն ֆաշիստական հորդաներին, այլև Թուրքիային: Հայաստանի բոլոր շրջաններում և մասնավորապես Երևանի մատույցներում մեծ պաշտպանողական-կառուցողական աշխատանքներ կատարվեցին, աշխարհագրային միավորումներ ստեղծվեցին, հակատանկային խրամատներ փորվեցին, և ամեն մի խրամատ փորող հայացքն ուղղում էր Արարատին և Վզում էր, որ վտանգը գալու էր Թուրքիայից: Ժողովուրդը պատրաստ էր նոր Սարդարապատ ստեղծելու Թուրքիայի դեմ:

Ա. Ա.—Այո, առաջին աշխարհամարտի ժամանակ թուրքական կառավարող շրջանները մեր ժողովրդի հանդեպ իրագործեցին պատմության մեջ անսխալագույն ցեղասպանությունը: Բայց պատերազմը հարմար քող էր ֆաշիստների թուրք նախահայրերի նախագծած հրեշավոր ծրագրի քողարկման համար: Այդ վայրենի սպանող նախատեսված էր պատերազմից դեռ շատ առաջ: 70 տարի է անցել, բայց ժողովրդի սրտում դեռ թարմ է անմեղ զոհերի ահավոր կսկիծը: Դա ենթակա չէ մոռացման:

Երկրորդ աշխարհամարտի ժամանակ էլ, անշուշտ, արյունակլեզակ մարդասպանների հետնորդները կուպեն կրկին գործի դնել յաթաղանը, ջնջել վերածնված հայ ժողովրդին: Բայց սովետական ժողովուրդների փառապանծ հաղթանակը վիթխարի զրահ դարձավ և մեր ժողովրդի համար:

Հ. Մ.—Այսօր արդեն ոչ մի կասկած չի կարող լինել, որ գերմանական ֆաշիզմի դեմ տարած հաղթանակը կանխեց 1915 թվականի ցեղասպանության՝ հնարավոր կրկնությունը Արևելյան Հայաստանում: Դեռ պատերազմի ժամանակից հայտնի էր, որ Թուրքիան որպես Գերմանիայի դաշնակից, հարմար առիթի էր սպասում ներխուժելու Անդրկովկաս: Այդ ներխուժումը ճակատագրական պիտի լիներ հայ ժողովրդի համար, որը Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին ենթարկվեց մարդկության պատմության մեջ առաջին ցեղասպանությանը: Պատերազմի սկզբնական շրջանում, երբ ռազմաճակատը դեռևս հեռու էր մեր փոքրիկ հայրենիքից, թուրքական ներխուժման վտանգը գրեթե չէր գիտակցվում: Այդ վտանգի ահավոր հետևանքների գիտակցումը իր ողջ էությամբ հառնեց, երբ գերմանական զորքերը 1942 թ. աշնանը հասան Ստալինգրադին, Հյուսիսային Կովկասում՝ Գրուզիի քաղաքին, երբ Սև ծովի ափերով սողում էին դեպի Անդրկովկաս: Ստալինգրադի անկումը ապահանջան պիտի լիներ թուրքական ներխուժման համար: Ես կարծում եմ, որ ինչպես Ստալինգրադում, այնպես էլ Հյուսիսային Կովկասի և այլ ռազմաճակատներում մարտնչող հայ զինվորականները հենց այդ գիտակցությամբ էլ կռվում էին ֆաշիստական ուժերի դեմ, համոզված լինելով, որ նենգ ու կատաղի թշնամու դեմ տարած հաղթանակով փրկում են նաև իրենց Հայաստանը:

ՀԱՐՅ.—Ինչպե՞ս ընդունեցիք սփյուռքահայության միջոցներով և Ս. Էջմիածնի նախաձեռնությամբ «Սառունցի Դավիթ» տանկային շարապան ստեղծման լուրը:

Վ. Հ.—Թիկունքի աշխատավորները, նաև անձամբ ես, մեծ ոգևորություն ապրեցինք, երբ կարդացինք Ամենայն Հայոց կաթողիկոսական տեղապահ Գևորգ արքեպիսկոպոս Չորեքյանի ուղերձը՝ ուղղված սփյուռքահայությանը՝ «Սասունցի Դավիթ» տանկային շարայուն ստեղծելուն:

Այդ ուղերձի միջոցով մենք ծանոթացանք այն մեծ աշխատանքներին, որ կատարվում էին արտասահմանի հայության ջրջանում հիտլեյան ֆաշիզմի կործանման գործում: Մենք ազգային մեծ հպարտությամբ էինք խոսում մեր եղբայրների և քույրերի մասին, որոնք Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Հունաստանի, Բուլղարիայի և այլ երկրների ժողովուրդների շարքերում կռվում էին ֆաշիզմի ժանտախտի դեմ: Այդ ուղերձը հիմք դարձավ, որ սփյուռքահայությունը օգնություն կազմակերպի Սովետական բանակին՝ հաղթանակը արագացնելու համար: Մենք ուրախ էինք, որ սփյուռքահայությունը ամբողջ աշխարհի առաջադեմ մարդկության և Սովետական Միության հետ պայքարում էր ֆաշիզմի դեմ՝ հանուն ժողովուրդների մշտական խաղաղության:

Ա. Ա.—«Սասունցի Դավիթ» տանկային շարայուն ստեղծման լուրը ընդունեցինք ուրախությամբ և պարծանքով: Ուրախանում և պարծենում էինք, որ սովետական ժողովուրդների ճակատագրական դժվարին պահին սփյուռքի մեր եղբայրները մեզ հետ են, խորապես ատում են ֆաշիստ մարդակերներին և շահագրգռված են նրանց պարտությամբ: Նրանք քաջ գիտեին, որ այդ աշխարհամարտում վճռվում է նաև իրենց Մայր Հայրենիքի՝ Սովետական Հայաստանի լինել-չլինելու հարցը: Ուստի և հաղթանակի համար մղվող ահեղ պայքարում մուծում էին նաև իրենց լուծան:

Հ. Մ.—Գերմանական ֆաշիզմի ջախջախման ու Հայրենական մեծ պատերազմում տարած հաղթանակի համար մեր ժողովուրդը տվեց ոչ միայն իր զավակների թանկ արյունը: Ամբողջ հայ ժողովուրդը՝ Հայրենիքում և Սփյուռքում, ոտքի կանգնեց սրբազան պատերազմի: Հարավատներից ստացված նամակներից իմացվում էր, որ չնայած պատերազմական ծանր պայմաններին, մեր ժողովուրդն իր անդուլ աշխատանքով, նյութական գոհողություններով ամեն կերպ աջակցում էր բանակին՝ թշնամու դեմ հաղթանակի հասնելու համար: Այս հայրենասիրական շարժումը ծավալվել էր ոչ միայն Մայր Հայրենիքում, այլև Սփյուռքում՝ բոլոր այն գաղթօջախներում, ուր հայեր էին ապրում: Հայտնի է, որ Ս. Էջմիածնի նախաձեռնությամբ սփյուռքահայության միջոցներով ստեղծվեց «Սասունցի Դավիթ» տանկային շարայունը, որով մեր սփյուռքահայ քույրերն ու եղբայրները անմիջական մասնակցություն ունեցան ֆաշիզմի դեմ տարած հաղթանակի գործում: Նման նախաձեռնությունն ու նրա իրականացումը աննախադեպ էր ամբողջ պատերազմի ընթացքում: Կասկած չի կարող լինել, որ «Սասունցի Դավիթ» տանկային շարայուն ստեղծման լուրն ու փաստը ազգային հպարտությամբ էր լցնում մեր ռազմիկների սրտերը և նրանց մղում նոր սխրանքների:

ՀԱՐՑ—Խաղաղությունը ժամանակակից մարդկության մեծագույն հրամայականն է: Ինչքանով է դա անհրաժեշտ մանավանդ մեր ժողովրդին (Ապրիլին ոգեկոչեցինք Մեծ եղեռնի զոհերի արդար հիշատակի 70-ամյակը):

Վ. Հ.—Հայ ժողովուրդը համաշխարհային երկրորդ պատերազմի տարիներին

մեկ անգամ ևս համոզվեց, թե որքան թանկ է մարդկության համար և մասնավորապես հայ ժողովրդի համար խաղաղությունը, որովհետև միայն խաղաղության, ստեղծարար աշխատանքի շնորհիվ հայ ժողովուրդը կարողացավ տիտանական քայլերով առաջընթաց ապրել, բարգավաճել ու ճանաչում բերել իր ստեղծագործ աշխատանքին: Խաղաղության միջոցով միայն կարողացավ ստեղծել Հայրենիքի և Սփյուռքի միասնությունը, սփյուռքահայության գոյատևումը և նրա համախմբումը Մայր Հայրենիքի՝ Սովետական Հայաստանի շուրջ:

Ա. Ա.—Հայրենական պատերազմի հաղթանակը մեր երկրի ժողովուրդներին բերեց խաղաղություն՝ իր բոլոր ցանկալի հետևանքներով: Երկիրը լարված ստեղծագործական աշխատանքով կարճ ժամանակում բուժեց իր վերքերը և ապա անցավ մեծ առաջընթացի: Առասպելական ծավալում ստացավ շինարարությունը, հզոր թափով վարգացան տնտեսությունը, գիտությունը, մշակույթը:

Սովետական բազմապզ ժողովուրդների մեծ ընտանիքում խաղաղ պայմաններում վիթխարի առաջընթաց ունեցավ նաև հայ ժողովուրդը: Ոչ ոք չի կարող ժխտել, որ հայ մարդը երբեք չի ունեցել այնպիսի բարեկեցիկ կյանք, ինչպիսին նա ունի այժմ: Խաղաղությունը մեծ գործոն է: Նրանից է կախված մարդու ապահովությունը: Եվ ահա թե ինչու մեր ժողովուրդն այնքան թանկ է գնահատում դա և ընթանում է հանուն խաղաղության պահպանման մարտընչողների առաջավոր շարքերում:

Հ. Մ.—Այսօր նշում ենք Ֆաջիվի դեմ տարած հաղթանակի փառապանծ 40-ամյակը, որը ձեռք բերվեց սովետական ժողովրդի հերոսական պայքարով, բայց և նրա ակտիվ տառապանքների ու 20 միլիոն պոհերի գնով: Այս քառասուն տարիների ընթացքում աշխարհն անձանաչելիորեն փոխվել է: Շենացել ու բարգավաճել է մեր երկիրը: Խաղաղ-ստեղծագործ այս տարիների ընթացքում անձանաչելիորեն փոխվել է նաև մեր սիրելի Հայաստանը, նրա գյուղերն ու քաղաքները:

Բայց աշխարհն այսօր կրկին անհանգիստ է: Մարդկության գլխին կախված է պատերազմի վտանգը, այս անգամ՝ հյուլեական պատերազմի վտանգը, որի բռնկման դեպքում վերջ կդրվի կյանքին երկիր մոլորակի վրա: Նրանք, ովքեր տեսել ու իրենց կաշվի վրա կգացել են անցյալ պատերազմը, շատ լավ պատկերացնում են, թե ինչ կբերի նա ժողովուրդներին՝ իր այսօրվա ռազմական մեքենաներով և զենքի մահաշունչ տեսակներով: Ահա թե ինչու այսօր համայն մարդկության մեծագույն նպատակը խաղաղության պահպանումն է: Միայն ու միայն խաղաղության պահպանմամբ և խաղաղ պայմաններում է հնարավոր հասնել առաջադիմության, ժողովուրդների ստեղծագործ ուժերի ծաղկման և նրանց նյութական, հոգևոր և մտավոր պահանջմունքների բավարարման: Այն առավել պետք է մեզ՝ մեր աշխատասեր ու ստեղծագործ ժողովրդին, որը 1915 թ. ցեղասպանության ճիրաններից փրկված, ապրում է իր վերածնունդը: